

ДО ПРОБЛЕМИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ-ДОШКІЛЬНИКА

Стаття посвячена проблемі пізнавальної діяльності дошкільників. Предлагаються пути розвитку речової діяльності, которая являється різновидністю пізнавальної діяльності личности.

In the article the problem of the development of preschool-age children's cognitive activity is discussed. It suggests ways of development of their speech activity, which is variety of cognitive activity.

Усе життя дитини супроводжується різними видами діяльності, у процесі яких вона набуває певних знань, здійснюється її психічний розвиток. Л.С.Виготський висунув тезу про те, що “рушійною силою психічного розвитку є навчання як шлях “привласнення” дитиною загальнолюдських цінностей” [2, 68]. Разом з тим, ніяке навчання не буде успішним, якщо дитина сама не буде виступати суб’єктом пізнавальної діяльності.

Проблема пізнавальної діяльності дитини-дошкільника досліджувалася багатьма вченими (Дж.Брунер, Л.С.Виготський, Л.А.Венгер, С.Л.Рубінштейн, М.І.Лісіна, В.С.Мухіна, К.Й.Щербакова та ін.). Так, наприклад, феномен “пізнавальної діяльності” розуміється С.Л.Рубінштейном, як “певна сукупність певним чином пов’язаних дій (операцій), функція яких на відміну від знань, полягає не в тому, щоб зображувати об’єкт (ті чи інші його сторони), а в тому, щоб за допомогою цих дій були одержані істинні знання про об’єкт, тобто знання, що адекватно відображують його таким, яким він є насправді” [6, 285].

На наш погляд, **пізнавальна діяльність** – це організований, цілеспрямований процес засвоєння дитиною нових знань, набуття нових умінь та навичок, уточнення й закріплення знань, умінь і навичок, набутих у попередньому досвіді з допомогою дорослих чи самостійно.

Пізнавальна діяльність, як і всіляка інша, має складну структуру: мету, завдання, мотив, спосіб виконання, дії та операції, умови, оцінку і контроль.

Н.Ф.Тализіна виділяє два класи пізнавальної діяльності – загальну і специфічну. **Загальний клас** пізнавальної діяльності охоплює такі прийоми, що використовуються в усіх видах діяльності: вміння планувати свою діяльність, вміння оцінювати і контролювати діяльність; порівняння, узагальнення, абстрагування, класифікація і т.п. Ці прийоми не залежать від конкретного матеріалу. Вони використовуються і в мовленнєвій діяльності. **Специфічний клас** пізнавальної діяльності стосується лише однієї конкретної діяльності. Наприклад, у мовленнєвій – це прийоми звукового та складового аналізу слів, переказ художнього тексту, заучування вірша тощо [7, 18].

Рід науковців (С.Л. Рубінштейн, А.М. Матюшкін, А.М. Богуш, Т.І. Науменко, Т.О. Пироженко та ін.) наголошують на тому, що одним із чинників пізнавальної діяльності є психічна активність дитини, яка надалі переходить у пізнавальну активність. Психічна активність визначається психологами як потреба організму в пізнанні довкілля, суспільних відносин, „потреба в пізнанні самого себе” [8, 24].

Активність дітей у навчанні розглядається в педагогіці як дидактичний принцип, що вимагає від педагога такої організації навчального процесу, який би сприяв вихованню у дітей самостійності, ініціативності, креативності, міцному засвоєнню знань, виробленню необхідних умінь і навичок, розвитку спостережливості, мислення і мовлення [3, 21].

У процесі навчання дітей дошкільного віку рідної мови і розвитку мовлення вихователі керуються принципами максимальної мовленнєвої активності та взаємозв'язку різних видів пізнавальної діяльності.

Більшість дослідників джерелом розвитку пізнавальної активності визначають **пізнавальну потребу**, яка, в свою чергу, стимулюється низкою протиріч. Серед них: не збігання думки про предмет із самим предметом (С.Л.Рубінштейн); невідповідність між висхідними умовами і вимогами завдання (А.В.Брушлінський); невідповідність значних способів дії, що

використовуються особою, вимогам задачі (А.М.Матюшкін); дві щільно пов'язані й водночас суперечливі тенденції розвитку невизначених знань у визначені, істинні та перетворення чітких знань у невизначені (М.М.Поддьяков); не збігання екстраполяційних характеристик чуттєвих вражень з тими, що були реально одержані (С.Д.Смірнов); суперечлива невідповідність реального й ідеального станів індивіда (Є.В.Субботський); здібність до самостійного виявлення суперечностей є свідченням активності особистості, проявом її творчих потенцій (К.А.Альбуханова-Славська, Д.Б.Богоявленська та ін.). Означені протиріччя розв'язуються у процесі різних видів пізнавальної діяльності.

Одним з видів пізнавальної діяльності виступає **мовленнєва діяльність**. Розробкою теорії мовленнєвої діяльності займалися психологи (Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, Н.І. Жинкін, О.Р. Лурія, О.О. Леонтьєв, І.О. Зимня), мовознавці (Ф. Де Сосюр, Л.В. Щерба) та методисти (А.М. Богуш, М.Р. Львов, Т.І. Науменко).

Слід зазначити, що психологи розглядають мовленнєву діяльність нарівні з іншими видами пізнавальної діяльності людини. Так, наприклад, мовленнєва діяльність, за О.М. Леонтьєвим, є пізнавальною діяльністю, оскільки вона „розпредмечує” дійсність за допомогою мови. Вона характеризується предметним мотивом, цілеспрямованістю, евристичним характером. Мовленнєва діяльність складається із декількох послідовних фаз: орієнтування, планування, реалізація плану, контроль [7, 412].

Лінгвістичний підхід трактування мовленнєвої діяльності пов'язаний з ім'ям Л.В.Щерби: мовленнєва діяльність розглядається як один з трьох аспектів мови нарівні з “психологічною організацією”, “мовною системою”, “мовним матеріалом”, що охоплює суму окремих актів говоріння і розуміння: говоріння, слухання (аудіювання), читання і письмо [5, 30].

Сучасна психолінгвістика (І.О. Зимня, О.О. Леонтьєв) вивчає механізми породження (продукування) висловлювань у такій послідовності: ситуація спілкування → мовленнєвий

намір, план → вибір семантико-граматичних структур.
Структуру мовленнєвої діяльності для зручності сприйняття покажемо схематично:

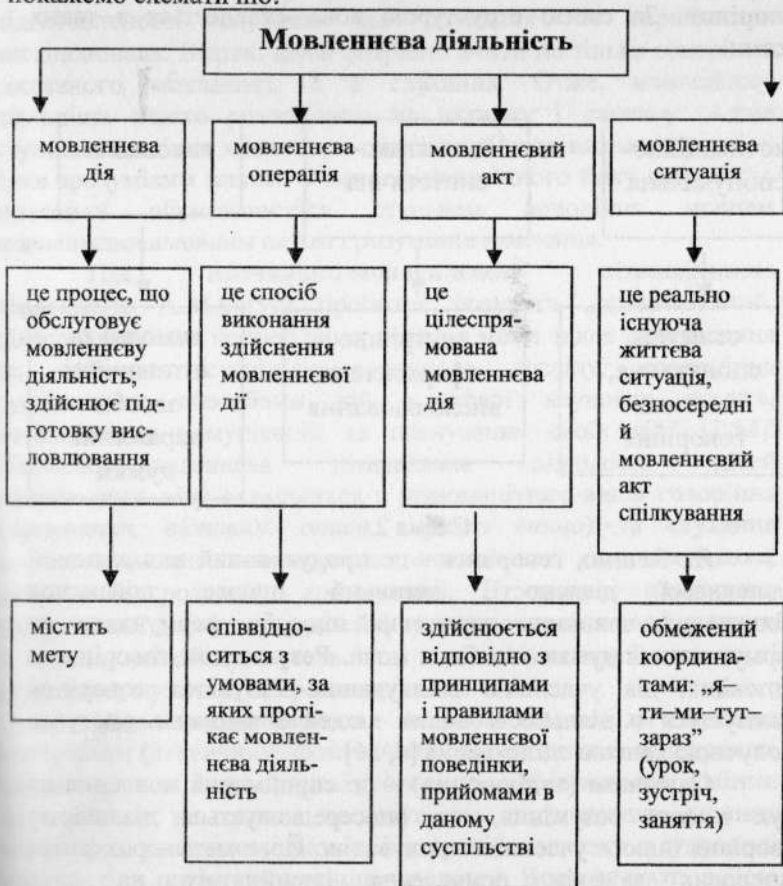

Схема 1.

Методисти розрізняють **чотири види** мовленнєвої діяльності: *говоріння, слухання, читання і письмо*. *Слухання й читання називають рецептивним мовленням*, а тих, хто слухає або читає – *реципієнтами*. *Говоріння й письмо належать до продуктивного мовлення*. Мовців та тих, хто читає, називають

продуцентами. У дошкільному закладі діти опановують лише двома видами мовленнєвої діяльності – слуханням та говорінням. Активною стороною мовленнєвого акту є **говоріння**. За своєю структурою воно складається з таких частин:

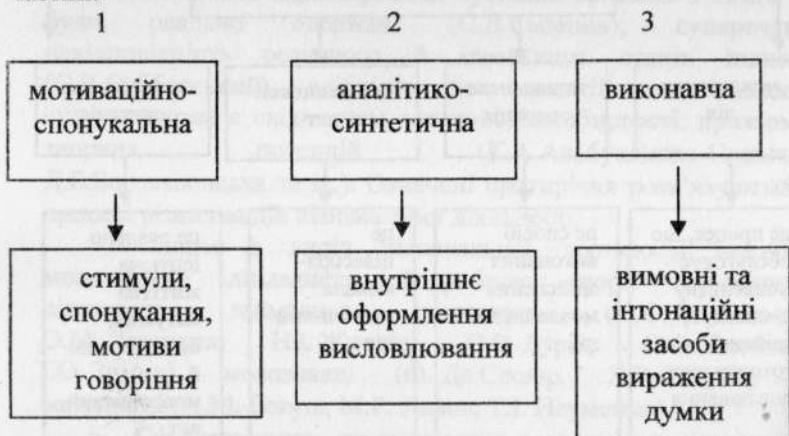

Схема 2.

Як бачимо, говоріння – це продуктивний вид активної мовленнєвої діяльності, активний процес здійснення спілкування, зовнішнє вираження способу формування та формулювання думки засобами мови. Результатом говоріння є відповідна дія учасників спілкування. Результат говоріння реалізується в діяльності інших людей і водночас виступає сполучною ланкою спілкування [4, 26].

Слухання (аудіювання) – це сприймання мовлення на слух і його розуміння, яке опосередковується діяльністю говоріння іншого учасника спілкування. Його мета – розкриття смислових зв'язків, осмислення сприйнятого на слух мовленнєвого повідомлення мовця. Смислове сприймання не планується слухачем й не контролюється свідомістю. Слухання задається зовні іншим мовцем. Результатом слухання є розуміння або нерозуміння тексту.

Смислове сприймання (розуміння) мовлення залежить від характеру мовленнєвої діяльності мовця, від того, наскільки

зрозуміло і чітко висловлюється мовець, від темпу, виразності мовлення, вміння виділити головне, встановити контакт зі слухачами. Водночас розуміння мовлення залежить й від підготовленості слухачів до слухання й сприймання висловлювань. Відтак, дітей потрібно вчити не тільки говоріння (активного мовлення), а й слухання. Отже, мовленнєву діяльність важко розподіляти на активну і пасивну. Адже ступінь володіння мовленням одного суб'єкта визначає ступінь бути зрозумілим іншим. З психофізіологічного боку активність мовлення обумовлюється ступенем володіння мовцем мовленнєвовимовним актом і розуміння мовлення.

Під **навчально-мовленнєвою пізнавальною діяльністю** А.М.Богущ пропонує розуміти „організований, цілеспрямований процес використання мови задля передавання та засвоєння суспільно-історичного досвіду, оволодіння суспільними способами дій у сфері наукових понять, встановлення комунікацій та планування своїх дій” [1,54]. Навчально-мовленнєва пізнавальна діяльність дітей дошкільного віку складається з різноманітних видів говоріння (*запитання, відповіді, описи, переказ тощо*) та слухання (*слухання мовлення товариша, вихователя; слухання казки, оповідання, розповіді, грамзпису*). В процесі навчально-мовленнєвої діяльності у дітей формуються мовленнєві навички й вміння, які обслуговують інші види пізнавальної діяльності (художню, музичну, природничу і т.п.).

Мовленнєві навички – це автоматизовані дії з мовним матеріалом (лексичним, фонетичним, граматичним) як у процесі слухання, так і у процесі говоріння. **Мовленнєві вміння** формуються на основі застосування педагогічних мовних моделей, мовленнєвих зразків, інструкцій спочатку в супроводі наочності, а потім у внутрішньому плані. Вони являють собою засвоєні суб'єктом норми і правила мови, це сукупність мовленнєвих дій, операцій, навичок, які дозволяють здійснювати мовленнєву діяльність, спілкування.

Навчально-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку передбачає *активізацію мовлення*, що слід розглядати не лише як результат формування й реалізації мовленнєвої

активності в конкретному мовленнєвому акті, а й як процес розвитку мовленнєвих навичок аж до повного оволодіння мовною системою.

Отже, оскільки мовлення обслуговує всі види пізнавальної діяльності, то можна сформулювати закономірність: *чим активнішим є мовлення дитини (запитання, звернення, пояснення, міркування, розмірковування і т.п.), тим ефективнішою буде пізнавальна діяльність, очевиднішою її результативність.*

Література

1. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика – Запоріжжя: Просвіта, 2000. – 226 с.
2. Виготський Л.С. Речь и мышление. – М., 1934. – 347 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К: Либідь. –1997. – 647 с.
4. Зимняя И.А. Психология слушания и говорения. – Автореф. докт. дис., М., 1973. – 68 с.
5. Науменко Т.И. Активизация речи детей ранего возраста в дошкольных учреждениях. – Автореф. канд. дис. – К., 1991.– 36 с.
6. Рубинштейн С.Л. Речь. Основы общей психологии. –М.: Педагогика, 1989. –Т.1. – 583 с.
7. Галызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся. – М.: Знание, 1983. – 217 с.